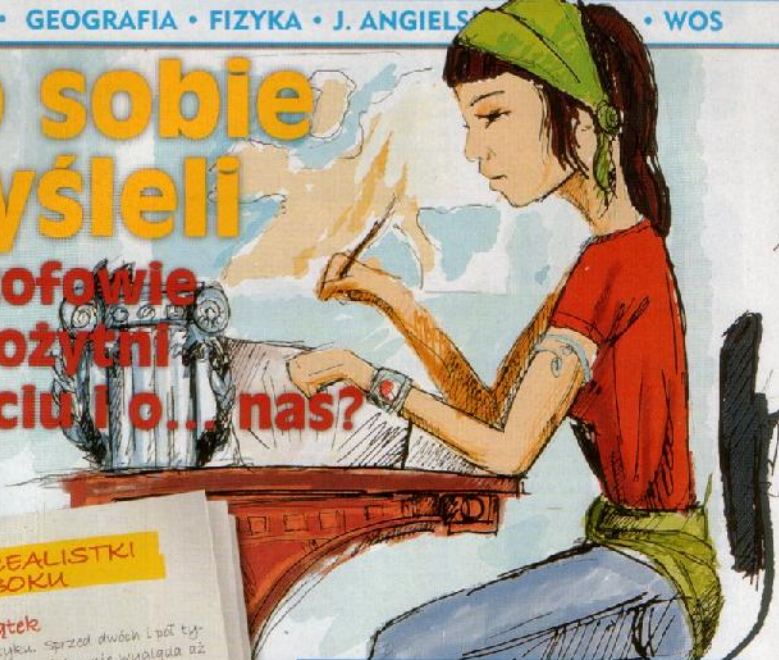

Co sobie myśleli

filozofowie starożytni o życiu i o... nas?

ZAPISKI LICEALISTKI AGATY NA BOKU

8 września, piątek

Myśl filozoficzna aniyku. Sprzed dwóch i pół tysiąca lat... Polonoś w ogólniku nie wygląda aż tak stary, ale się uparia. Podróż wstecz dwie tysiąclatki. Zamiast kina z grubym filozofia starożytnych. A kogo to obchodzi...? Mnie niekoniecznie... Na szczęście jest w tym świecie... Alicjo.

NIE ROZUMIEM TEGO!

- Nie rozumiem tego, Alicjo! Takie, Heraklit, jakis Diogenes w beczce. To co to w XXI w.? Nawet jeśli wymyśliłi coś super to potem wymyślono to od nowa milion razy...
- Diogenes chodził po śniecie z zapaloną świecą, szukał bowiem prawdziwego człowieka, nieświ?
- Słyszalam. Gratuluje. Dział miałyby do dyspozycji elektryczność i wyszukiwarkę Google.
- Jesteś cynikiem, Agato!
- To zaręcz?
- Ano właśnie...

Alicja – korepetytorka Agaty – zadała jej kilka pytań:

- Jak powstał świat?
- Z czego świat jest zrobiony?
- Jak to się trzyma w kosmosie?
- Jak być szczęśliwym?
- Jak wytłumaczyć istnienie człowieka?
- Czym jest byt, kim jest człowiek?
- Jak żyć?
- Jak poszukiwać prawdy?
- Co jest piękne, dobre, cnotliwe, co naganne?
- Czym jest myśl, materia, dusza?
- Trudno powiedzieć – wzruszyła ramionami Agata. – Wielu ludzi chodzi po te prawdy do kościoła...

I znajdując odpowiedź, lecz opartą na silnej wierze. Filozofia zaczyna się w chwili, gdy człowiek próbuje odpowiedzieć na podstawowe zagadki istnienia za pomocą rozum, nie wiary...

To już nie religia, to nauka – a nauka, która daje odpowiedzi na takie pytania. Jest królową nauk, czy nie? *Philos* + *sopha* – umiowanie mądrości. Właściwie wszystkie późniejsze nauki są córkami filozofii. Współczesny człowiek powie: jakże mało praktyczne, ale zobacz – dotyczą najważniejszych spraw człowieka.

O co im chodziło?

Filozofia przed Sokratesem

Jak to zapamiętać?

Według podziału **przed Sokratesem i po Sokratesie**. Myśl brzydała z Aten okazała się tak ważna dla filozofii, że wszystko podzielono na to, co przed nim i po nim.

PRZED SOKRATESEM

- Jonska filozofia przyrody – Tales z Miletu, Anaksymander, Anaksymenes
- Myśl Pitagorasa – Pitagoras
- Materialiści – Demokryt
- Eleaci

Pyta o powstanie: naturę i świat

SOKRATES – SOFIZM

Pyta jak człowiek powinien żyć.

PO SOKRATESIE

- **PLATONIZM** – Platon
- **ARYSTOTELIZM** – Arystoteles
- **EPIKUREIZM** – Epikur z Samos
- **STOICYZM** – Zenon z Kition
- **SCETYCYZM** – Pyrron z Elidy

Interpretacja świata

Najciekawsze zagadnienie według Alicji: Jak powstał świat?

Tales z Miletu: Z wody, oczywiście. Woda to podstawowy z żywiołów. Czy jakiegokolwiek stworzenie może obyć się bez wody? Jest ona podstawowym warunkiem istnienia życia, czyli życia, że wszelkie życie musi wywodzić się z wody.

Heraklit z Efezu: Ależ świat powstał z ognia. Wieczne spalanie się, najważniejszy z żywiołów. Ogień jest źródłem istnienia. Świat jest, był i będzie żywym wiecznym ogniem.

Ksenofanes: A żywioł trzeci, czyli ziemia? Przecież głym okiem widać, że wszystkie rzeczy biorą początek z ziemi i do niej wracają...

Anaksymenes: Czemu zatem nie powietrze? Czwarty żywioł – bez niego nie ma życia, bez niego nie ma ziemi, bez niego nie ma ognia..... Dusza jest powietrzem, z powietrza powstał bogowie...

Co o tym myśleć? I ile jest żywiołów, Agato?

Naliczyłam ich cztery: powietrze, ziemia, woda, ogień.

Tak: ziemia i woda to ciężkie, powietrze i ogień – lekkie. Starożytni wyróżniali jeszcze piąty żywioł – eter, jako powłokę otaczającą ziemię. A Heraklit pogodził to tak:

ZIEMIA

WODA

Ogień

POWIETRZE

Wniosek: Śmierć oznacza narodziny!!!

Zabłyśnij, Agatka: Jaki mit potwierdza podobne myślenie?

Eleuzyjski: O Korze i Demeter, wiecznym odradzaniu się życia zgodnie z prawami natury

Bingo. A jakie słynne dzieło polskie podejmuje tenże motyw?

Wesół Wypiąnskiego: „Musi umrzeć; co ma żyć...”. Chochoł stał się symbolem życia – w tej chwili obumarłego, ale czekającego na odrodzenie. No, no. Brawo. Sama siebie podziwiam.

KOŁO WIECZNYCH NARODZIN
HERAKLITA

Pierwszy filozof – Tales z Miletu.

VI wiek p.n.e. Przy tym także matematyk (twierdzenie Talesa znamy), inżynier, podróżnik, astronom. To on obliczył wysokość piramidy według ich cienia, przewidział zaćmienie Słońca, zawrócił bieg rzeki Hylas, by król Krezus mógł się przez nią przeprowadzić... Co łączy matnię świata? Według Talesa – woda, najważniejszy żywioł, konieczny do życia.

Heraklit z Efezu. VI wiek p.n.e. Delf światu dwie ważne teorie. Pierwsza: przeciwieństwa stanowią jednię. Konflikty są konieczne, są istotą świata, bez sprzeczności nie ma rzeczywistości. Droga w górę to droga w dół – to ta sama droga. Szklanka do połowy pełna to szklanka do połowy pusta, ale to ta sama szklanka i obie definicje są słuszne. Wszystko zatem jest zmienne. I tu druga teoria: panta rhei – wszystko płynie. Nie wejdiesz dwa razy do tej samej rzeki... Wszystko nieustannie się zmienia – jak płomień. Stąd u Heraklita kult ognia...

Pitagoras z Samos. Matematyk (to on odpowiada za twierdzenie o przystosowanych trójkątach równoramiennych i ich polach). Wymyślił termin „filozofia”, a także „kosmos”. Pierwszy wpadł na pomysł, aby kosmos ująć w kategorii matematyczne... bo sądził, że w świecie fizycznym panuje porządek reguł matematycznych. I my przecież wierzymy w to do dziś, na tym zbudowaliśmy nasz świat komputerów i lotów w kosmos...

Demokryt z Abdera. Ojciec materializmu, współtwórca pojęcia „atomu”. Czy rzeczywistość wypłynęła z wody, by widok świata nie tłumil jego myśli? Na pewno postrzegał świat jako materię złożoną z maleńkich, ruchliwych cząstek. Atomy są niepodzielne, niezniszczalne, wciąż tylko zmieniają konfigurację... a ludzie i zwierzęta to niestrawne kompozycje atomów. Za – bez mała – dwadzieścia sześć stuleci zrodził się fizyka atomowa. Ale jej początek miał miejsce w głowie Demokryta...

Wielka trójka

Sokrates

Dopiero Sokrates zapytał o to, jak żyć powinien człowiek. Dlatego zwie się go ojcem filozofii moralnej.

Brzydki Ateńczyk obdarzony wielkim umysłem. Odsiewająca prawdę, jaką zauważył. Jedno wiem, że nic nie wiem. To istota słynnej niewiedzy sokrateskiej: jasny punkt wyjścia – człowiek tak naprawdę nie wie nic.

Należy więc szukać, a ważnym środkiem służącym do poznania prawdy jest... rozmowa, dialog. A CZEGO SZUKAĆ? Sokrates wiedział, zapytał bowiem tak: KOCHAN, PO CO WAM WIEDZA O NATURZE ŚWIATA? JAKI WPŁYW NA ŻYCIE MA FAKT, ŻE CZEGOŚ ŚWIAT ZROBIONO? Poletci: PYTAJCIE, JAK ŻYĆ? CO JEST DOBRE? CO JEST SPRAWIEDLIWE? Sokrates nie zapisywał swoich nauk. Chodząc po mieście, nauczał, podejmował dysputy. Stawiał pytania: czym jest przyjaźń, prawda, sprawiedliwość? Dzielił rozmowę na dwie części – w pierwszej pozornie zgadzał się z rozmówcą, po czym wnikliwymi pytaniami kompromitował tezy dyskutanta. Uczył, że wszystko można zakwestionować. Niech każdy myśli za siebie, niczego nie przyjmuje za oczywistą prawdę. Pokazał, że uczciwość nie jest gwarancją szczęścia i spokoju... ale jest obowiązkiem wobec siebie, nie wobec bogów czy władzy. Propagował ważną myśł podchwyconą przez pokolenia: Bądź wierny sobie... Dowiódł jej, poddając się karze śmierci.

Z Sokratesem zwiąż takie terminy:

Niewiedza sokrateska – świadomość nikłej wiedzy człowieka o istocie istnienia.

Metoda Sokratesa – metoda dochodzenia do prawdy poprzez stawianie pytań o sens szukania odpowiedzi...

Metoda położnicza – inna nazwa metody Sokratesa, który niczym duchowa położna, pytaniami pomaga narodzić się wiedzy ucznia.

Ironia sokrateska – pożoza zgoda z teoriami rozmówcy, by za chwilę wykazać błędność poglądów.

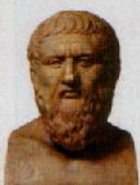
Wiedza etyczna – jako podstawowa, najważniejsza wiedza.

Sokrates – ateński nauczyciel, został oskarżony o nieprawie młodzieży i skazany na śmierć. Wyrocznia delicka ogłosiła go najnędzniejszym z ludzi... Syn potężnej i reżebiarza, mać okropnej – jak głosi legenda – Ksanityps, odmówił ucieczki. Spektakularnie wypyl cykute i zmarł. Był to rok 399 p.n.e. Nie sądził chyba, że jego nauka i pamięć o nim przetrwa tyle tysiącleci. Przyczynił się do tego najwybitniejszy uczeń Sokratesa – Platon.

Platon

uczeń Sokratesa

Pierwszy filozof grecki, który spisał swoje teorie, co więcej – utrwalił myśl Sokratesa. Platon to pomysłodawca słynnej metafory jaskini. Pomysł dość prosty: my, ludzie, jesteśmy uwięzieni w ciemnej jaskini. Patrzymy tylko przed siebie, a z tyłu, za nami płonie światło. Ale nie możemy go ujrzeć. Wpatrzeni w ścianę widzimy tylko cienie – siebie samych, przedmiotów, zjawisk. Widzimy cienie idei – idee same w sobie są niedostrzegalne. Oto prawda o wszechświecie i istnieniu człowieka. Ta metafora stała się przyczyną do potężnej nauki, a potem nurtu w myśli ludzkiej – Idealizmu platońskiego. Uwierz w dwoistość. Agato, mówi Platon. Ty sama, twoja przestrzeń, twoje ulubione przedmioty to były dwoiste. Widzisz obraz zewnętrzny – cień, a ważniejsza jest idea – ukryta przed zmysłem wzroku.

Z Platynem zwiąż terminy:

Jaskinia platońska – obrazowa metafora teorii o ideach i ich cieniach

Akademia platońska
Idealizm

W odróżnieniu od szpetnego Sokratesa, Platon był piękny i bogaty. Pozostawił dzieła spisane – między innymi utrwalił myśl swego mistrza. Najważniejsze: *Obrona Sokratesa* i *Rekon* – o Sokratesie. Uczył – o miłości, *Paiswo* – cała myśl Platona. Na branie Akademii platońskiej umieścił napis: „Niech nie wchodzi tu nikt, kto nie zna matematyki”. Zmarł podczas uczy weselnej jako człowiek osiemdziesięcioletni.

Arystoteles

uczeń Platona

Jeśli nie podoba Ci się idealizm – zwróć się na pewno ku Arystotelesowi. Choc by uczniem Platona, nie zgodził się z myślą o ideach i ich cieniach. Namacalna, widoczna materia nie może zostać zlekceważona. Obserwacja i myślenie – oto narzędzia prowadzące do prawdy. Arystoteles stłi mocno na ziemi. Jego obsesyjny cel to pragnienie poznania świata, jego podstawowy wniosek: forma nałożona na materię tworzy istotę rzeczy. To ważne, bo decyduje o tym, że jest to specyficzny materializm. Dobrze obrazuje go metafora domu. Jeśli budowniczy przywiezie ci materiały na dom i rzuci na placu – czy będzie to dom, czy kpina? – pyta Arystoteles. Dopiero forma: połączenie elementów budowy według projektu da dom... Dlatego forma jest tak ważna. Na byt składa się zatem materia i jej forma. Dusza jest więc formą dla ciała. Materia wciąż się zmienia, forma jest niezmienna.

Pozostawił obszerną naukę w zakresie logiki, estetyki, retoryki, poetyki. Stał się autorytetem dla pokoleń, wielkim autorytetem dla ludzi średniowiecza. Normy w zakresie literatury, które ustalił w poetyce, stały się podręcznikiem kultury europejskiej. Uswiadom sobie także, że odąd zawsze już będą w historii myśli ścierać się dwa potężne nurty – idealizm i materializm. Odzwierciedlił się to w ukształtowaniu ideologii epok, ujrzysz to nawet w sztukach plastycznych, w filozoficznych pomysłach późniejszych epok. Idealizm i racjonalizm – ich dwa symbole, ich źródła to Platon i Arystoteles.

Z Arystotelesem zwiąż terminy:

Arystotelizm

Doktryna złotego środka: aby osiągnąć szczęście, trzeba dążyć do równowagi osobowości.

Tabela doktryn późniejszych

Cztery nowe szkoły filozoficzne epoki hellenistycznej (czyli czasów po śmierci Aleksandra Wielkiego i upadku jego imperium)

Epikureizm

Twórca: Epikur

Czas: przełom IV i III w. p.n.e.

Założenia: wykorzystaj życie, bo pewne jest, że się skończy. Ciesz się więc życiem, póki możesz, ale... Zachowaj umiar. Żyć nieznanym w zgodzie z naturą. Twój cel to przyjemność i brak bólu. Uwolnij się od lęku przed śmiercią i bogami. Epikureizm należy do teorii materialistycznych. Jej twórca popełnił samobójstwo.

Stoicyzm

Twórca: Zenon z Kition

Czas: przełom IV i III w. p.n.e.

Założenia: spokój wobec zdarzeń losu. Nie masz wpływu na nieszczęścia, choroby, śmierć. Twoja godność – polega na spokojnym, beznamiętnym traktowaniu tych zdarzeń. Używaj rozumu, nie emocji.

Cynicy

Twórca: Diogenes

Czas: IV w. p.n.e.

Założenia: odrzuć konwencje, żyj po swojemu, minimalistycznie, bez społecznych norm. Człowiek nie potrzebuje do życia wygód, reguł, obywatelów ani władzy. Można mieszkać w beczce, sikać przy drodze, nosić łachmany. Diogenes szczycił się tym, że żył jak pies – stąd nazwa (*kynikos* – pies). Uważał się też za obywatela świata, nie uznawał podziału narodowościowych. Dziś słowo „cynik” ma inne znaczenie – to nie tyle żyjący jak pies, co negujący wszystko i drwiący z prawd i wartości. Cynik w każdym zachowaniu znajduje wredną motywację...

Sceptycy

Twórca: Pirron

Czas: IV w. p.n.e.

Założenia: nie wierzysz w nic, podważasz wszelkie prawdy. Na każdy argument znajdzie się kontrargument. Nic na świecie nie jest pewne, bo przecież w każdej chwili może znaleźć się nowy dowód...

Najciekawsze pytanie według Agaty: Jak żyć, aby być szczęśliwym?

Epikur: Korzystaj z życia. Carpe diem – chwytaj dzień. Skąd wiesz, co cię czeka jutro? Skąd wiesz, kiedy nadejdzie kres? Po co planować? Najwyższą wartością do przyjemności w życiu. Dąż do przyjemności, unikaj bólu – bo brak cierpienia to szczęście. Zachowaj umiar. Nie ma co żyć przyjemnie, nie żyjąc rozumnie. Nie bój się śmierci – gdy ona przyjdzie – ciebie już nie będzie. Póki ty będziesz – nie będzie śmierci... Uznajmy, że raz żyjemy i że życie jest niepowtarzalne...

Zenon z Kition: Przyjmij postawę stoika. Spokój – tylko to cię uratuje. Nie ulegaj namiętnościom, po co? Ze spokojem znos przeciwności losu i radości. Mądry jest ten, kto umie pokonać namiętności.

Diogenes: Zamieszkaj w beczce, Agato, zamieszkaj w beczce. Beczka da ci wolność. Nie trzeba nic mieć – nie będzie bolała strata. Tyle miejsca, by położyć głowę, tyle jedzenia, by przeżyć, łachman do okrycia ciała. Minimum... Kpij z autorytetów.

Łańcuchy ponad czasem

Sokrates

– Szekspir – Kartezjusz – Goethe – Herbert

Sokrates rzekł: „Jedno wiem, że nic nie wiem”. Ponadto każdy człowiek powinien być wierny sobie.

XVI w. – Szekspir pisze: A najważniejsze, abyś zawsze był wierny samemu sobie...

XVII w. – Kartezjusz mówi: „Człowiek wie jedno – że wątpi... Myślę, szukam, więc jestem”.

XVIII w. – *Faust* Goethego. Największe w stuleciu zwątpienie w wiedzę i naukę, i największa pochwała dążenia człowieka do poznania.

XX w. – Herbert: „Idź dokąd poszli tamci... Bądź wierny, idź...”. Tak spointnował nakaz sokratejski w *Przesłaniu Pana Cogito*. Cykl zatytułowany *Pan Cogito* odnosi się z kolei do kartezjańskiego „Cogito ergo sum”, ale i do niewiedzy sokratejskiej. Pan Cogito uosabia ludzi poszukujących prawd moralnych i praw o świecie.

Epikur – Kochanowski

W licznych pieśniach Jan z Czarnolasu da wyraz zgody z ideologią epikurejską. „Młó szaleć, kiedy czas po temu”, „Chcemy sobie być

radzi”. „A ja z tym tryzmyam, kto co w czas uchwyć”... Poeta polski będzie miał inne wyobrażenie o śmierci, lecz znajdowanie sensu w urodzie życia i świata będzie mu bardzo bliskie.

Stoicy – Sofokles – Szekspir – Kochanowski

„Nie wierz fortunie, co siedzisz wysoko...”. Te słowa Kochanowskiego mogłyby być mottem dla Sofoklesa, któremu przecież Chór śpiewa: „O śmiertelnych pokolenia, życie wasze to cien cienia...”. Los wyśmiał jego pychę. A Makbet powie: „Życie jest cieniem ruchomym jedynie, nędznym aktorem, który przez godzinę pyszni i miota się po scenie...”. Stoicy wskazywali niepewność losu. Mieli na to sposób – spokój. Potomnym nie zawsze udawało się powstrzymać emocje, gdy zaznawali ciosów tegoż losu...

Motyw theatrum mundi podchwycyły chętnie przez Szekspira i Kochanowskiego, Prusa i poetów współczesnych, np. Stachurę – pochodzi od Platona. Wyraża się w poglądzie, że życie jest sceną teatralną, człowiek aktorem, a los – Bóg – bogowie reżyserami kierującymi scenariuszem... Pitagoras z kolei postrzegał rozum jako dar, który pozwala ujrzeć życie na kształt teatru, w którym rozgrywa się spektakl naszego życia...

Arystoteles – św. Tomasz – Dante – Eco

Misterna struktura, wytłumaczalna matematycznie, wyrażona w liczbach – oto harmonia Arystotelesa. W średniowiecznej filozofii przejmie ją św. Tomasz, będzie to filozofia harmonijna. W literaturze wyrastającej ze średniowiecza, a wkraczającej w renesans – misterną strukturę na wzór arystotelesowski zbuduje Dante. To zaświaty – niebo, piekło, czysćciec, obszary wędrówki Dantego. Można też pamiętać, że dzieła Arystotelesa odgrywają niebagatelną rolę w słynnej powieści XX w. – *Imię róży*. Tam otrzymują wymiar zagrożenia – Arystoteles pozwala się śmiać, co pewnemu fanatykowi wydaje się zgubne...

– Szymborska

Heraklit uirzał niepokój w harmonii – wszystko się zmienia, wszystko płynie. Szymborska napisała świetny wiersz: *W rzecz Heraklita*. Tu ryba łowi rybę, ryba kocha rybę, ćwiartuje ją także. Istnienie jest rzeką w myśli filozofii Heraklita. I nie da się wejść dwa razy do tej samej rzeki. Bo filozofia Heraklita to rzecz o przemijaniu wszystkiego.

Praca domowa

1. Odnótu

Główne działy filozofii:

Etyka – nauka o tym, co moralne, a co nie; definicja dobra i zła

Estetyka – nauka o pięknie

Metafizyka – o podstawach i zasadach bytu

Logika – o zasadach poprawnego myślenia

Psychologia

2. Napisz

„Jak żyć – zapytał mnie w liście ktoś, kogo zamierzałam zapytać o to samo”. (Wisława Szymborska)

Zrekonstruuj odpowiedzi, jakie mogłyby uczcielić poetce filozofowie starożytni.

Pomysł Agaty:

Fragmenty listów od starożytnych filozofów. Uwaga! Zajrzyj do wypracowań w dodatku *Pomoc L.O.*